

3. Přesčasová práce zaměstnanců a členů produkčních družstev

V další části AHM 2004, která byla vyplňována pouze za zaměstnance a členy produkčních družstev (ČPD) civilního sektoru národního hospodářství, byla otázka zaměřená na **rozsah placené přesčasové práce v referenčním týdnu**. Podle údajů ze standardního modulu VŠPS uvedlo celkem 518,7 tis. osob, že pracovaly v tomto období přesčas (13,4 % všech zaměstnanců a ČPD v civilním sektoru národního hospodářství). Vykonaná přesčasová práce však nemusí být zároveň finančně odměněna; pouze **o málo více než tři pětiny osob s odpracovanými přesčasy (61,1%) je mělo plně nebo alespoň částečně zapláceno**. Přitom rozdíly jsou zřejmé ať již z hlediska příslušnosti k odvětví, klasifikace zaměstnání respondentů, pohlaví, ale jsou patrné i velké regionální difference.

Nejvyšší podíl osob se zaplacenými přesčasy byl zejména v sekundárním sektoru, zvláště ve stavebnictví (74,8%), v těžbě nerostných surovin (73,4%), vysoký byl i v kategorii ubytování a stravování (68,1%) a ve zpracovatelském průmyslu (66,9%). Na druhé straně nebyly přesčasy vůbec zaplacený více než polovinou pracujících ve vzdělávání, kde alespoň částečnou finanční odměnu dostalo pouze 45,9% pracujících přesčas, nízký podíl zaplacených přesčasů byl i v odvětví nemovitosti a pronájem, podnikatelské činnosti 46,6% a v lesnictví a rybářství 46,8%. Vykonaná přesčasová práce byla nejméně placena ve finančním zprostředkování (37,2%) a ve veřejné správě (39,9%).

Z relace mezi četností osob pracujících přesčas celkem a počtem osob, které obdržely odměnu za tuto práci vyplývá, že daleko častěji je honorována přesčasová práce v dělnických a provozních zaměstnáních. Naopak velmi slabá vazba mezi odpracovanými a zaplacenými přesčasy byla v hlavní třídě vedoucích a řídících pracovníků (pouze 26,9%), nižších administrativních pracovníků – úředníků (39,4%), skupině technických, zdravotnických a pedagogických pracovníků (46,3%) a vědeckých a odborných duševních pracovníků (47,8%). V této souvislosti je třeba uvést, že v hlavní třídě 3 KZAM jsou podmínky pro přesčasovou práci a její placení různé, např. mezi pracovníky ve zdravotnictví a ve vzdělávání.

Rozdíly v odvětvové skladbě a skladbě podle klasifikace zaměstnání se projevují i v poměrně významném rozdílu v podílu mužů se zaplacenými přesčasy proti obdobné skupině žen. **Zatímco téměř dvě třetiny mužů (64,5%) dostaly své přesčasy plně nebo částečně zaplacený, u žen to byla pouze o něco více než polovina (51,8%) zaměstnankyň a členek produkčních družstev, které obdržely za své přesčasy nějakou finanční úhradu.**

Tab 6 – Podíl zaměstnanců a členů produkčních družstev v civilním sektoru NH, kteří v referenčním týdnu pracovali přesčas a měli tyto přesčasy hrazeny

v %

Odvětví činnosti a KZAM	Podíl osob prac. přesčas k celk. počtu zam. a ČPD			Podíl osob s plac. přesčasy k celk. počtu zam. a ČPD prac. přesčas		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
Celkem	13,4	18,4	7,6	61,1	64,5	51,8
z toho kategorie odvětví činnosti						
A01 - zemědělství, myslivost a souv.čin.	19,1	24,7	9,2	57,5	59,9	46,0
A02, B - lesnictví, rybolov, chov ryb a souv.čin.	16,7	19,5	8,4	46,8	50,5	22,3
C - těžba nerostných surovin	6,7	7,8	-	73,4	73,4	-
D - zpracovatelský průmysl	11,4	14,3	7,0	66,9	68,4	62,2
E - výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	10,6	12,3	3,4	62,4	64,6	29,6
F - stavebnictví	25,6	27,5	8,8	74,8	76,5	29,2
G - obchod, opr.mot. vozidel a spot.zb.	14,9	23,6	8,7	56,0	60,4	47,4
H - ubytování a stravování	16,8	24,9	10,6	68,1	67,9	68,5
I - doprava, skladování, spoje	17,7	23,3	7,3	64,3	68,3	40,5
J - finanční zprostředkování	14,8	20,7	12,0	37,2	38,0	36,5
K - nemovitosti a pronájem, podnik.čin.	15,3	20,0	10,1	46,6	51,2	36,2
L - veřejná správa a obrana,pov.soc.zab.	10,2	13,9	6,0	39,0	42,4	30,2
M - vzdělávání	4,8	5,7	4,5	45,9	46,9	45,5
N - zdravotní a sociální péče, vet.čin.	9,9	17,6	8,3	65,9	58,4	69,1
O - ostatní veřejné,soc. a osobní sl.	14,0	18,8	9,4	48,8	52,5	41,7
z toho hlavní třída KZAM						
1 - zákonodárci, vedoucí a řídící prac.	27,1	30,6	20,3	26,9	25,4	31,1
2 - vědečtí a odborní duševní prac.	16,7	21,3	12,9	47,8	46,7	49,4
3 - techn., zdrav. a pedagog. prac.	12,6	18,9	7,4	46,3	45,6	47,8
4 - nižší administrativní pracovníci	7,2	11,0	6,2	39,4	53,4	33,6
5 - provozní prac. ve službách a obchodě	10,9	18,2	6,8	67,3	69,9	63,6
6 - kvalifikovaní dělníci v zem. a les.	11,3	14,6	8,6	72,4	68,1	78,5
7 - řemeslníci a kvalifik. výrobci, zpracovatelé, opraváři	14,8	16,1	7,0	84,7	85,1	79,8
8 - obsluha strojů a zařízení	16,8	21,1	5,8	76,6	76,9	73,5
9 - pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	6,3	9,6	4,2	65,8	72,5	55,9

Pokud jde o meziregionální diference na úrovni krajů (NUTS 3), relativně největší podíl osob pracujících přesčas na úhrnu všech bydlících zaměstnanců a ČPD v kraji byl v Praze (21,5%), v ostatních krajích se pohyboval v intervalu 5,7% v Karlovarském kraji do 18,2% Královéhradeckém kraji. Podíl osob s placenými přesčasy na počtu všech zaměstnanců a ČPD pracujících přesčas kolísal v intervalu od 47,9% v Jihomoravském kraji do 81,7% v Plzeňském kraji.

Intenzitu přesčasové práce je možné hodnotit mj. i z hlediska **průměrného počtu přesčasových hodin na jednoho zaměstnance a člena PD** v referenčním týdnu. **Na každého zaměstnance a člena PD bez ohledu na to, zda v referenčním týdnu pracoval přesčas nebo ne, připadalo týdně 1,5 hod všech přesčasů, placených přesčasů za týden bylo 0,9 hod;** rozdíl mezi průměrným počtem přesčasových hodin a placených přesčasů na pracovníka je tedy relativně vysoký. I z tohoto hlediska výsledky šetření potvrzují velké rozdíly mezi odvětvími a kategoriemi zaměstnání. Diference mezi celkovým objemem přesčasových hodin a placených přesčasových hodin na jednoho pracovníka týdně byl velký v primárním sektoru (v lesnictví 2,1 hod a 0,7 hod, v zemědělství 2,1 hod a 1,3 hod), v nemovitostech a pronájmu, podnikatelských činnostech 1,6 hod a 0,8 hod, v ostatních veřejných, sociálních a osobních službách 1,6 hod a 0,7 hod.

Minimálně je placena přesčasová práce v kategorii vedoucích a řídicích pracovníků (3,2 hod přesčas na jednoho pracovníka týdně, placeno pouze 0,8 hod), velké difference jsou i v hlavních třídách vědeckých a odborných duševních pracovníků a technických, zdravotnických a pedagogických pracovníků. Naopak při celkově nižší intenzitě přesčasové práce v dělnických a provozních zaměstnáních je podíl placených přesčasů výrazně vyšší než v ostatních kategoriích pracujících v hlavní třídě provozní pracovníci ve službách a obchodě – 1,2 hod a 0,8 hod, kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví 1,1 hod a 0,7 hod, ve skupině řemeslníků a kvalifikovaných výrobců, zpracovatelů a opravářů 1,5 hod a 1,3 hod a hlavní třídě obsluha strojů a zařízení (nadprůměrných 2,0 hod a 1,5 hod placených přesčasů).

Tab 7 – Průměrný počet přesčasových hodin celkem a z toho placených na jednoho zaměstnance či ČPD týdně podle klasifikace zaměstnání a pohlaví

Klasifikace zaměstnání	Celkem		Muži		Ženy	
	všechny přesčasy	placené přesčasy	všechny přesčasy	placené přesčasy	všechny přesčasy	placené přesčasy
Celkem	1,5	0,9	2,1	1,3	0,7	0,3
z toho:						
1 - zákonodárci, vedoucí a řídicí prac.	3,2	0,8	3,8	1,0	2,0	0,5
2 - vědečtí a odborní duševní prac.	1,9	0,8	2,6	1,2	1,3	0,6
3 - techn., zdrav. a pedagog. prac.	1,3	0,6	2,0	0,9	0,7	0,3
4 - nižší administrativní pracovníci	0,6	0,2	1,0	0,5	0,5	0,2
5 - provozní prac. ve službách a obchodě	1,2	0,8	2,2	1,5	0,7	0,4
6 - kvalifikovaní dělníci v zem. a les.	1,1	0,7	1,4	0,9	0,7	0,6
7 - řemeslníci a kvalifik. výrobci, zpracovatelé, opraváři	1,5	1,3	1,7	1,4	0,7	0,5
8 - obsluha strojů a zařízení	2,0	1,5	2,6	2,0	0,5	0,3
9 - pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	0,6	0,4	1,0	0,7	0,4	0,2

Diference v rozsahu celkové a placené přesčasové práce mezi muži a ženami charakterizuje nižší intenzita přesčasové práce žen, když rozdíly mezi oběma ukazateli jsou ve skupině mužů vyšší než je tomu u zaměstnankyň. Stejně tak ve všech jednotlivých kategoriích odvětví je rozsah celkových i placených přesčasů mužů vyšší než u žen s výjimkou lesnictví, ve kterém však pracovalo v postavení zaměstnanců pouze 7,0 tis. žen.

Význam přesčasové práce souhrnně charakterizuje **podíl přesčasových hodin na celkovém objemu skutečně odpracovaných hodin. V období jarních měsíců minulého roku činil podíl přesčasů 3,8% a podíl placených přesčasů 2,3% z celkového počtu odpracovaných hodin** (z logických důvodů byl tento podíl nižší než podíl osob, které v referenčním týdnu pracovaly přesčas). Nejvyšší podíl všech přesčasů byl především ve stavebnictví (7,3%), v dopravě, skladování a spojích (5,8%), v zemědělství (5,4%) a hranice 5% z celkové odpracované doby byla překročena i v odvětví lesnictví (5,2%) a ubytování a stravování (5,1%). S výjimkou lesnictví se jedná o odvětví, ve kterých byl objem placených přesčasů na celkovém množství odpracované doby nejvyšší, zároveň ve všech odvětvích přetrvává velká disproporce mezi odpracovanými a placenými přesčasy.

Rozdíly mezi rozsahem přesčasové práce mužů a žen jsou přitom značné. Ve skupině zaměstnanců mužů překročil podíl přesčasové práce na celkovém objemu skutečně odpracované práce výši 7% ve čtyřech kategoriích odvětví: ve stavebnictví (7,8%), v dopravě, skladování a spojích

(7,7%), v ubytování a stravování (7,5%) a v zemědělství (7,0%). Naopak ve skupině zaměstnankyň s výjimkou menšího odvětví lesnictví byl vyšší podíl přesčasů zaznamenán pouze v ubytování a stravování (3,1%).

Z hlediska klasifikace zaměstnání se od ostatních tříd významně liší třída 1 – vedoucí a řídicí pracovníci, kde podíl přesčasů činil 7,5% odpracované doby (u mužů dokonce 8,7%) a zároveň rozdíl

mezi podílem odpracovaných a placených přesčasů na celkově odpracované době byl podstatně vyšší než v jiných zaměstnáních.

Tab 8 - Podíl počtu přesčasových a placených přesčasových hodin na celkovém objemu skutečně odpracovaných hodin týdně podle klasifikace zaměstnání a pohlaví

v %

Klasifikace zaměstnání	Podíl na celkovém počtu odpracovaných hodin					
	přesčasů celkem	placených přesčasů	přesčasů celkem	placených přesčasů	přesčasů celkem	placených přesčasů
	celkem		muži		ženy	
Celkem	3,8	2,3	5,3	3,3	2,0	1,0
z toho:						
1 - zákonodárci, vedoucí a řídící prac.	7,5	1,9	8,7	2,2	5,0	1,3
2 - vědečtí a odborní duševní prac.	4,8	2,2	6,5	2,8	3,4	1,6
3 - techn., zdrav. a pedagog. prac.	3,4	1,5	5,1	2,3	1,9	0,9
4 - nižší administrativní pracovníci	1,7	0,6	2,7	1,3	1,5	0,5
5 - provozní prac. ve službách a obchodě	3,2	2,1	5,4	3,5	1,8	1,2
6 - kvalifikovaní dělníci v zem. a les.	2,9	2,0	3,7	2,3	2,1	1,6
7 - řemeslníci a kvalifik. výrobci, zpracovatelé, opraváři	4,0	3,3	4,3	3,6	1,9	1,4
8 - obsluha strojů a zařízení	5,2	3,9	6,5	4,9	1,4	0,8
9 - pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	1,8	1,1	2,7	1,8	1,2	0,6

Všechny výše uvedené aspekty – rozdíly v odvětvové struktuře, profesní skladbě zaměstnanců a členů produkčních družstev a difference v intenzitě přesčasové práce mezi muži a ženami se projevují i v míře přesčasové práce na celkovém objemu odpracované doby v jednotlivých krajích. Největší dopad má přesčasová práce v Praze (6,2%) a v Královéhradeckém kraji (5,6%) a v obou těchto krajích byla také vykázána nejvyšší odchylka mezi odpracovanými a zaplacenými přesčasy. Na druhé straně byl podíl přesčasové práce nízký v Karlovarském, Plzeňském, Jihočeském a Moravskoslezském kraji, kde se pohyboval v intervalu 1,5% –2,7% celkového objemu odpracované doby.

Vazba mezi množstvím odpracované doby v regionech a agregovanými hodnotovými ukazateli za jednotlivé kraje (např. hrubá přidaná hodnota) není bezprostřední. Všechny údaje z výběrového šetření se vztahují ke kraji obvyklého bydliště respondenta, ale pojetí národního účetnictví je založeno na principu kraje pracoviště. navíc je třeba vzít v úvahu skutečnost, že odvětvová struktura agregovaných ukazatelů vychází z pojetí převažující činnosti organizace a nikoliv jak je tomu ve výběrovém šetření pracovních sil z odvětví územně lokalizovaného pracoviště.

Posledním souhrnným kritériem použitým pro hodnocení přesčasové práce je **průměrný počet hodin na jednu osobu, která v referenčním týdnu přesčas skutečně pracovala**, tedy nikoliv na celkový počet pracovníků. Na první pohled je zřejmé, že difference mezi odvětvími, kategoriemi zaměstnání a jednotlivými kraji jsou nižší než tomu bylo v předcházejících způsobech hodnocení. Zaměstnanci a členové produkčních družstev, pokud v referenčním týdnu pracovali přesčas, odpracovali v tomto režimu průměrně 10,9 hod, z toho bylo 6,4 hod placených. Výše průměrného počtu odpracovaných přesčasů se pohybovala mezi 7,6 hod v odvětví finančního zprostředkování a 13,1 hod ve zdravotní a sociální péči. Nadprůměrný počet přesčasových hodin odpracovali zaměstnanci v dopravě, skladování a spojích (12,8 hod) a v kategoriích lesnictví a ubytování spolu se stravováním (v obou odvětvích 12,1 hod).

Celkové přesčasy byly relativně nejčastěji placeny především ve stavebnictví, v dopravě, skladování a spojích, ubytování a stravování. Rozdíly v průměrné výši odpracovaných přesčasů byly ještě nižší z hlediska klasifikace zaměstnání (od 8,8 hod ve skupině úředníků do 12,0 hod u pracovníků obsluhy strojů a zařízení).

Při použití tohoto kritéria hodnocení markantně vyniká disproporce mezi odpracovanými a placenými přesčasy mezi různými profesemi. Přestože vedoucí a řídící pracovníci odpracovali průměrně přibližně stejný počet přesčasových hodin jako řidiči a další pracovníci obsluhy strojů a zařízení, byly přesčasy v případě provozních pracovníků zaplacený třikrát častěji než vedoucím pracovníkům zařazeným do hlavní třídy 1 KZAM. Při tomto hodnocení je však nutné zohlednit podstatné rozdíly ve výši příjmů v jednotlivých zaměstnáních. pokud jde o muže a ženy pracující přesčas, největší objem přesčasů vykazovalo u mužů odvětví zdravotnictví a sociální péče (15,7 hod) obdobně jako u žen (12,0 hod); vzhledem k nízkému zastoupení žen pracujících v lesnictví není údaj zjištěný ve VŠPS dostatečně věrohodný.

Tab 9 - Průměrný týdenní počet přesčasových hodin na jednu osobu skutečně pracující přesčas podle klasifikace zaměstnání a pohlaví

v hod.

Klasifikace zaměstnání	Průměrný týdenní počet přesčasových hodin na 1 osobu pracující přesčas					
	všechny přesčasy	placené přesčasy	všechny přesčasy	placené přesčasy	všechny přesčasy	placené přesčasy
	celkem		muži		ženy	
Celkem	10,9	6,4	11,4	7,1	9,4	4,6
z toho:						
1 - zákonodárci, vedoucí a řídící prac.	11,8	3,0	12,4	3,1	9,8	2,5
2 - vědečtí a odborní duševní prac.	11,2	5,0	12,4	5,4	9,7	4,6
3 - techn., zdrav. a pedagog. prac.	10,3	4,7	10,8	4,8	9,3	4,2
4 - nižší administrativní pracovníci	8,8	3,3	9,1	4,3	8,6	2,9
5 - provozní prac. ve službách a obchodě	11,3	7,4	12,2	8,0	9,9	6,3
6 - kvalifikovaní dělníci v zem. a les.	9,3	6,4	9,8	6,2	8,5	6,8
7 - řemeslníci a kvalifik. výrobci, zpracovatelé, opraváři	10,4	8,5	10,4	8,6	9,7	6,9
8 - obsluha strojů a zařízení	12,0	9,0	12,3	9,4	8,4	4,9
9 - pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	10,0	5,9	10,5	6,8	9,2	4,7

Tendence přibližování průměrného počtu přesčasových hodin na jednoho pracovníka ať již z hlediska odvětvového nebo profesního se projevila i ve snížení mezikrajských diferencí. Celkový počet přesčasových hodin na jednoho pracovníka v týdnu, který skutečně přesčas pracoval, se pohyboval v intervalu od 8,7 hod na Vysočině po 12,1 hod v Jihomoravském kraji. Je paradoxní, že počet placených přesčasů byl přitom v obou krajích shodný (5,5 hod) a v porovnání s ostatními kraji byl po Jihočeském kraji nejnižší.

Tab 10 – Průměrný týdenní počet přesčasů na jednu osobu pracující přesčas podle krajů

v hod.

Kraj	všechny přesčasy	placené přesčasy	všechny přesčasy	placené přesčasy	všechny přesčasy	placené přesčasy
	celkem		muži		ženy	
Celkem	10,9	6,4	11,4	7,1	9,4	4,6
v tom:						
Hl. m. Praha	11,6	7,1	12,5	8,2	9,6	4,7
Středočeský	10,4	6,3	11,3	7,1	7,2	3,7
Jihočeský	8,8	4,1	9,4	4,4	6,6	3,2
Plzeňský	10,4	8,4	11,0	9,1	8,7	6,4
Karlovarský	10,1	6,5	10,3	6,4	8,5	7,3
Ústecký	11,5	6,7	11,8	7,4	10,6	4,6
Liberecký	11,8	7,0	12,5	7,8	10,2	5,1
Královéhradecký	11,6	6,7	12,3	7,4	9,8	4,7
Pardubický	10,0	7,0	10,4	7,5	8,7	5,4
Vysočina	8,7	5,5	9,1	6,2	7,5	3,2
Jihomoravský	12,1	5,5	12,4	6,1	11,3	3,5
Olomoucký	9,4	5,7	9,9	6,3	8,3	4,5
Zlínský	11,5	6,8	12,1	7,5	9,8	4,9
Moravskoslezský	11,5	6,4	11,6	6,9	11,4	5,4